

Wielość liberalizmów. Parlamentarne ugrupowania liberalne w Trzeciej Rzeczypospolitej. Analiza różnic programowych

ARKADIUSZ LEWANDOWSKI

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Płocku

Wstęp

Jerzy Szacki w klasycznej pracy *Liberalizm po komunizmie* podkreśla: „już samo przeniesienie idei w inne środowisko społeczne nieuchronnie pociąga za sobą zmianę ich znaczenia i funkcji” (Szacki 1994: 19). Problem ten oczywiście dotyczy w znamienity-modelowy sposób liberalizmu, który w warunkach polskich, by użyć raz jeszcze słów autora *Historii myśli socjologicznej* „pozbawiony tradycji i infrastruktury” (Szacki 1994: 19) na przestrzeni wieków funkcjonował w sposób ułomny, bez naturalnej bazy społecznej i uwarunkowań historycznych. Skutkowało to stanem, który Roman Tokarczyk (2010: 94) określa brakiem odrębnej i w pełni samodzielnej doktryny liberalizmu polskiego, subsydiowanego co najwyżej recepcją elementów różnych nurtów liberalizmu zachodnioeuropejskiego.

Uwzględniając nawet zgoła odmienne niż powyższe zdanie w tej kwestii, jak chociażby stanowisko Krystyny Rogaczewskiej broniącej polskiej tradycji liberalnej i jej dokonań (Rogaczewska 2014), należy stwierdzić, iż problemem liberalizmu po 1989 roku była jego niejednoznaczność i nieprecyzyjność.

W warunkach odradzającego się systemu partyjnego powstawały partie o liberalnym profilu ideowym, stając jednocześnie przed problemem nawiązań do rodzimej tradycji. Co więcej, jak zaznacza m.in. Szacki, również po 1989 roku powinniśmy raczej mówić o wielości liberalizmów, a nie o jednym liberalizmie (Szacki 1994: 48-52). Na tę wielość miały wpływ z pewnością czynniki endogenne i ukształtowana przez wieki różnorodność liberalizmu (Bartyzel 2012), ale także uwarunkowania epoki transformacji systemowej i choćby jej wpływ na modele rozwojowe powstających wówczas partii politycznych, które mogły powstawać jako:

- (a) partie postpeerelowskie zachowujące ciągłość z ugrupowaniami działającymi przed 1989 r.;
- (b) partie postsolidarnościowe, powstałe podczas procesu rozpadu Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego;
- (c) partie wywodzące się z pozasolidarnościowej opozycji antykomunistycznej;
- (d) partie historyczne; odwołujące się do okresu dwudziestolecia międzywojennego w swoich nazwach oraz programach;
- (e) partie nowe; będące efektem nowych podziałów socjopolitycznych (Sokół 2003: 197-198).

Istotny dla kształtu tak doktryny liberalnej, jak i partii ją reprezentujących po 1989 roku był również fakt, że większość partii politycznych czasu transformacji powstawało odgórnie, w oderwaniu od społecznej bazy. Przekładało się to na fakt braku zaplecza partyjnego oraz struktur, czyli inaczej mówiąc — brak zakorzenienia partii w społeczeństwie (Bojarowicz 2013: 69-71; Antoszewski 2008: 60). Determinowało również profile ideowe tychże partii politycznych — były one bardziej zależne od przekonań liderów politycznych, a nie potencjalnego elektoratu.

Artykuł niniejszy ma na celu określenie charakteru „wielobarwności” i różnorodności polskich partii liberalnych w Trzeciej Rzeczypospolitej. Inaczej mówiąc, problemem badawczym, z jakim mierzy się autor, jest pytanie: jakie odcienie/wersje liberalizmu były reprezentowane w polskim parlamencie po 1989 roku i jakie główne wyznaczniki można im przyporządkować?

Przedmiot badań będą stanowiły koncepcje i myśl polityczna formułowana w programach politycznych i dokumentach partyjnych przez konkretne ugrupowania, utożsamiane, bądź same siebie utożsamiające, z doktryną liberalną, które w Trzeciej Rzeczypospolitej przynajmniej raz zdobyły mandaty poselskie.

Z racji tak określonych problemu badawczego i przedmiotu badań moja uwaga zostanie skupiona na głównych elementach „liberalności” politycznej refleksji poszczególnych partii, czyli na tym wycinku myśli politycznej, który dane ugrupowanie polityczne pozwoli określić jako liberalne. Artykuł ten

nie będzie zatem szczegółową analizą całościowej myśli politycznej różnych ugrupowań liberalnych.

Aby rozwiązać problem badawczy, należy określić minimum definicyjne dla doktryny liberalizmu. W tym kontekście, posiłkując się propozycją Szackiego, za „archmiedesowy punkt liberalizmu” przyjmuję kwestię uprawnień jednostki. (Szacki 1994: 38-41). Ocena i charakterystyka liberalizmów reprezentowanych w polskim parlamencie skupi się zatem na problematyce jednostki, jej uprawnieniach, wolnościach, roli i miejscu w systemie społecznym.

W badaniu zastosowana zostanie metoda jakościowej analizy treści, która bierze pod uwagę występowanie (lub jego brak) charakterystycznych treści, nie zaś treści najczęściej występujących (Szczepaniak 2012: 95-96). Za Hanną Palską można stwierdzić, iż dzięki metodzie jakościowej „mamy tylko wrażliwie i »rozumiejąco« badać w tekście to, co szczególne — jakościowe, a nie frekwencyjne — ilościowe” (Palska 1999: 166). Przyjęcie takiej propozycji metodologicznej pozwoli spełnić również postulat wieloaspektowego i kontekstowego badania myśli politycznej współczesnych polskich liberałów (Ponczek 2015).

Ze względu na temat artykułu w rozważaniach pominięte zostaną kwestie związane z genetycznym ujęciem problemu partii liberalnych i faktograficzną warstwą ich powstawania. Obszarem mojego zainteresowania nie czynię zatem genezy i struktury poszczególnych partii, skupiając się jedynie na warstwie ideowej.

Partie liberalne w Trzeciej Rzeczypospolitej

W naukach o polityce w ostatnich dekadach coraz trudniej mówić o partiach jednolitych ideologicznie. Model partii wyborczej (*catch-all party*) (Herbut 2002) sprawia, że ugrupowania polityczne stają się w coraz większym stopniu niejednoznaczne programowo. Istotę tego problemu oddaje fakt powstawania w Europie partii, które Paul Lucardie (2000) określa mianem partii odnowicieli, poszukujących bądź odtwarzających tradycyjne idee i doktryny polityczne. Nie dziwi zatem, iż politolodzy z coraz większymi problemami określają konkretne ugrupowanie jako np. właśnie liberalne.

Na potrzeby niniejszego artykułu wyboru partii liberalnych dokonałem przy użyciu dwóch wytycznych:

- (1) zebrania opinii ekspertów;
- (2) weryfikacji posiadania parlamentarnej reprezentacji w sejmie.

Zastosowanie tych wytycznych pozwoliło w sposób uzasadniony określić ugrupowania, które na potrzeby niniejszego tekstu kwalifikuję jako partie liberalne, choć należy zastrzec, iż charakteryzując główne nurty polityczne,

autorzy opracowań poświęconych polskiej scenie partyjnej oraz myśli politycznej w sposób niejednoznaczny traktują nurt liberalny.

Autorzy *Antologii współczesnej polskiej myśli politycznej* do grona liberałów zaliczyli takie ugrupowania, jak: Kongres Liberalno-Demokratyczny, Unię Wolności, Platformę Obywatelską. Z kolei Unię Polityki Realnej zakwalifikowali do grona partii konserwatywnych (Meller, Radomski, Wojdyło [red.] 2012). Redaktorzy wyboru źródeł z zakresu bezpieczeństwa zewnętrznego dokonali z kolei podziału m.in. na nurty: liberalny, konserwatywny i konserwatywno-liberalny, zaliczając do grona liberałów KLD, PO oraz UW. UPR z kolei lokując w nurcie konserwatywno-liberalnym (Lewandowski, Tomaszewski 2012).

Łukasz Tomczak (2010: 7) we wstępie do opracowania *Polskie ugrupowania liberalne*, uznał, że do polskich partii liberalnych należy zaliczyć: Platformę Obywatelską RP, Unię Wolności, Kongres Liberalno-Demokratyczny, Partię Demokratyczną — demokraci.pl oraz Unię Polityki Realnej. Alicja Wójcik (2008: 184) natomiast, wyodrębniając nurt liberalny (właściwie autorka stosuje określenie liberalno-demokratyczny), zalicza do niego Unię Demokratyczną, Kongres Liberalno-Demokratyczny, powstałą z połączenia tych ugrupowań Unię Wolności, a także Platformę Obywatelską RP.

Nieco odmienną typologię przyjmuje z kolei Łukasz Danel (2016: 102), który wymienione wyżej ugrupowania zalicza do nurtu liberalno-konserwatywnego, choć czyni również zastrzeżenie, że istniał w jego obrębie podział na partie starające się łączyć liberalizm gospodarczy z konserwatyzmem światopoglądowym oraz ugrupowania typowo liberalne, zaliczając do tego grona Unię Wolności czy też Nowoczesną.

Grzegorz Kucharczyk (2009: 268) uznaje z kolei, że „myśl liberalna w III Rzeczypospolitej została zdominowana przez dwa środowiska”: konserwatywno-liberalne skupione wokół Unii Polityki Realnej oraz liberalno-demokratyczne, którego emanacją partyjną był Kongres Liberalno-Demokratyczny, a później Platforma Obywatelska.

Do grona ugrupowań liberalnych wymienionych wyżej przez badaczy dodać należy Ruch Palikota (po zmianie nazwy Twój Ruch), jako ugrupowanie, które w badanym okresie jako ostatnie spośród wymienionych pojawiło się na scenie partyjnej, ale jednocześnie odwoływało się do wartości liberalnych.

Świadomie w niniejszym artykule nie podjęto natomiast analizy potencjalnego liberalnego charakteru Nowoczesnej — przez wzgląd na to, iż partia ta wydaje się dopiero dokonywać swojej politycznej autodefinicji.

Wymienione partie liberalne osiągnęły w poszczególnych elekcjach po 1989 roku reprezentacje parlamentarną, co szczegółowo przedstawia poniższa tabela.

Tab. 1. Uzyskanie reprezentacji parlamentarnej w poszczególnych wyborach przez partie uznawane za liberalne.

NAZWA PARTII	ROK ZDOBYCIA MANDATÓW PARLAMENTARNYCH
Unia Demokratyczna	1991
Unia Wolności	1991, 1993, 1997
Kongres Liberalno-Demokratyczny	1991
Unia Polityki Realnej	1991
Stronnictwo Demokratyczne	1991
Platforma Obywatelska	2001, 2005, 2007, 2011, 2015
Partia Demokratyczna — demokraci.pl	2007
Ruch Palikota	2011

Źródło: opracowanie własne.

Liberalizm ekonomiczny

Spośród wszystkich partii liberalnych, jakie funkcjonowały w Polsce po 1989 roku, z pewnością najmniej problemów z charakterystyką ideową dotyczy Kongresu Liberalno-Demokratycznego i Unii Polityki Realnej. Zarówno powstały na gruncie środowiska „gdańskich liberałów” KLD, jak i UPR mocno akcentowały wątki liberalne w swoich programach i dokumentach. Liberalizm prezentowany przez obie partie dotyczył jednak w głównej mierze kwestii ekonomicznych, które, co należy podkreślić, rezonowały na pozostałe obszary myśli politycznej.

Waldemar Wojtasik, opisując koncepcje KLD, sformułował opinię, że

[...] partią, która w pierwszym okresie transformacji systemowej w największym stopniu była utożsamiana z koncepcjami liberalizmu gospodarczego był Kongres Liberalno-Demokratyczny. (Wojtasik 2010: 54)

Danuta Karnowska z kolei, określając profil KLD, zasugerowała, iż był on

[...] jedyną partią polityczną o tak jednoznacznie neoliberalnym programie politycznym i ekonomicznym oraz wyrazistej tożsamości ideowo-programowej. Jednocześnie jego myśl polityczna charakteryzowała się wręcz dogmatycznym traktowaniem głównych idei jako bezalternatywnych. (Karnowska 2005: 108)

Jak jednak scharakteryzować liberalizm KLD w kontekście zarysowanego w niniejszym artykule problemu badawczego? Za podstawę liberalizmu i jednocześnie główny jego wyznacznik Kongres uznawał wolność jednostki, traktowaną jako „wartość nadrzędną i pierwszą zasadę ładu społecznego” (Program Cetniewski 1991). Równie istotne znaczenie miały wolny rynek oraz własność prywatna, które także stanowić miały gwarancję wolności, ale też wymagały od jednostki odpowiedzialności (Siedziako 2010: 115; Program Cetniewski 1991). Jak stanowiła *Deklaracja programowa Kongresu Liberalno-Demokratycznego z 1991 r.*: „Własność w wolności znajduje swoje uzasadnienie i ograniczenie” (*Deklaracja programowa Kongresu Liberalno-Demokratycznego z 1991 r.* 2001: 191).

Precyzując istotę wolności w myśleniu o polityce KLD, należy zwrócić uwagę, że zakładana możliwość działania jednostki w sferze gospodarczej miała determinować zaistnienie wolności także na poziomie społecznym oraz politycznym. Jak podkreśliła Karnowska (2005: 110), w konsekwentnym wprowadzeniu zasad wolnego rynku KLD widziało drogę do rozwoju kraju, a także restytucji społeczeństwa obywatelskiego, w którym funkcjonować mieli pewni swoich praw obywatele, wolni i odpowiedzialni. (Program Cetniewski 1991).

Idea wolności gospodarczej miała również swoje konsekwencje ustrojowe. Liberalowie z KLD zakładali bowiem, że reżim polityczny Polski powinien zostać oparty na ograniczonej roli państwa i jednoczesnej aktywności jednostek/obywateli oraz samorządzie. Jednocześnie autorzy programów KLD dopuszczali jednak zaangażowanie państwa w gospodarkę, szczególnie w okresie transformacji, gdy to państwo miało ze względu na konieczność zainicjowania przemian liberalnych i budowania wolnego rynku oraz kapitalizmu (Siedziako 2010: 114). W *Deklaracji programowej Kongresu Liberalno-Demokratycznego z 1991 r.* (2001: 192), zapisano:

Rola państwa sprowadzałyby się wyłącznie do stworzenia i zapewnienia ram uczciwej konkurencji, zapewnienia stabilnej waluty oraz ułatwienia wejścia na rynek nowych podmiotów gospodarczych przez systematyczne programy wspierania przedsiębiorczości.

W ostatniej części cytowanego fragmentu zaakcentowano właśnie przypadek konieczności interwencji państwa na rzecz kapitalizmu.

Niemniej należy uznać, że KLD zajmował pozycję po stronie zwolenników ograniczania kompetencji państwa, które powinno zostawiać jak najwięcej przestrzeni do działania obywatelom (we wszystkich sferach życia społecznego) (Siedziako 2010: 116-117).

Zestawiając powyższe propozycje z koncepcjami proponowanymi przez UPR należałoby stwierdzić, iż widoczna jest określona różnica. W przypadku partii kierowanej przez długie lata przez Janusza Korwin-Mikke-

go wydaje się, że liberalizm ekonomiczny w jeszcze większym stopniu wiązał się z indywidualną wolnością jednostki. Można zaryzykować twierdzenie, iż w partii Janusza Korwin-Mikkego liberalizm, szczególnie w zakresie ekonomii, był traktowany wręcz doktrynalnie. Nie dziwi zatem, że główną wartością stawał się indywidualizm jednostki (Karnowska 2005, s. 140). Jednak funkcjonował jednocześnie w połączeniu z konserwatywnym myśleniem w warstwie społecznej. Karnowska podkreślała, iż w przypadku myśli politycznej UPR takie wartości, jak: wolność, własność i silne państwo występowały obok poszanowania dla tradycji. Gospodarczy liberalizm łączył się zatem z chrześcijańską moralnością, wartościami i tradycją, co miało dodatkowo spajać społeczeństwo. (Ulotka wyborcza UPR z 1991 r. 2001; Karnowska 2005: 139-140, 146).

Tak jak w przypadku KLD, tak i w tym gospodarczy liberalizm determinował kształt propozycji ustrojowych. Cechą charakterystyczną dla koncepcji UPR była wtórność zasady demokratycznego państwa względem postulatu nieskrępowanej działalności gospodarczej prowadzonej przez jednostkę. Jak określił tę zasadę Łukasz Danel, ważne było, aby podstawowe wartości liberalne (wolność, własność prywatna, ograniczone państwo, sprawiedliwość) były realizowane niezależnie od formy ustroju. (Ulotka wyborcza UPR z 1993 2001; Danel 2016: 120-121).

Warto odnotować, iż także w tradycji myślenia o państwie „gdańskich liberałów” przez pewien okres obowiązywała opinia, wygłoszona przez Leszka Balcerowicza, iż demokracja nie zastąpi kapitalizmu w gospodarce, co oznaczało, iż w sposób prymarny względem demokracji traktowano realizację zasad liberalizmu ekonomicznego. Politycy Kongresu dopuszczali w pierwszych latach polskiej transformacji myślenie, aby demokracja była tylko zapleczem dla rzeczywistej wartości, czyli wolnego rynku (Lew 2011: 408). Niemniej należy za Anną Lew skonstatować, iż liberałowie z KLD zakładali, że system demokratyczny nie może się obyć bez kapitalizmu, zaś kapitalizm może przynajmniej przez pewien czas istnieć bez demokracji. Ostatecznie jednak oba fenomeny społeczne uznano za sobie bliskie (Lew 2011: 408).

Precyzując różnice pomiędzy liberalizmami KLD i UPR, należałoby skupić się na relacji jednostki, traktowanej jako podmiot aktywny gospodarczo, z państwem i jego zadaniami. W optyce Kongresu państwo, docelowo w wydaniu ograniczonym do podstawowych funkcji w czasie tranzycji systemowej, mogło podjąć działania z zakresu interwencjonizmu. Unia Polityki Realnej z kolei, doktrynalnie prezentując to zagadnienie, skupiała się na ograniczeniach państw bez dopuszczania jakichkolwiek precedensów (Ulotka wyborcza UPR 1993 2001).

W kierunku liberalizmu umiarkowanego?

Na nieco inne akcenty liberalizmu nacisk kładli przedstawiciele środowiska, którego partyjną emanacją w latach 90. XX wieku była Unia Demokratyczna, a od roku 1994, po zjednoczeniu tego ugrupowania z KLD, Unia Wolności. Warto w tym miejscu podkreślić, iż tak UD, jak i później UW jako partie często były uważane za ugrupowania liberalne, choć niekoniecznie wewnętrznie jednolite i spójne (Karnowska 2005: 118; Nyzio 2014; Winclawska 2010).

Liberalizm UD w wymiarze gospodarczym prezentował cechy złagodzonej, w stosunku do opisywanych wcześniej partii, bardziej socjalnej wersji. Skupiał się raczej na uspołecznieniu gospodarki (społeczna gospodarka rynkowa), wprowadzając do propozycji gospodarczych instytucje dialogu społecznego oraz idee równego startu czy też dostępu do kultury i edukacji. Nie było zatem problemem dla UD zaangażowanie państwa w kwestie gospodarcze. (*Stabilizacja i rozwój*. 2001: 269-270; Danel 2016: 134-135). Danuta Karnowska, sugeruje nawet, że względu na profil ideowy propozycji sformułowanych przez UD, aby wpisywać tę partię (jak również UW) w nurt liberalizmu chrześcijańskiego (szczególnie w sferze aksjologii), jak i liberalizmu socjalnego (w sferze ekonomii) (Karnowska 2005: 118).

Jednak w programie z 1993 roku Unia Demokratyczna akcentowała znaczenie wolności osobistej jako podstawowej wartości w życiu społecznym, tak niepodzielnej, jak i niezbywalnej. Sama wolność obywatelska, pojmowana w wymiarze politycznym jako swobody jednostki, prawa mniejszości oraz równość wszystkich obywateli, powinna być chroniona przez państwo. Jej znaczenie podkreślano głównie z perspektywy ustrojowej, ale i wspólnotowej:

Ufamy w twórczą moc wolności, dzięki, której jednostka może swobodnie uczestniczyć w kształtowaniu losu własnego i wspólnoty ludzkiej, zwłaszcza współpracy politycznej, jaką jest własne państwo. (*Stabilizacja i rozwój* 2001: 260)

Połączenie z Kongresem Liberalno-Demokratycznym i powstanie UW wpłynęło na modyfikację programową, w tym także poszerzenie wątków liberalnych. Dominik Szczepański charakteryzuje tę nowo utworzoną wówczas partię jako „umiarkowanie liberalną w kwestiach światopoglądowych, pragmatyczną, proreformatorską, a także wyrażającą wizję nowej Polski” (Szczepański 2014: 197).

Wartością nadrzędną w myśli politycznej UW była wolność człowieka traktowana jako gwarant rozwoju duchowego i materialnego osoby ludzkiej. Samo zaś realizowanie/korzystanie z szerokiego zakresu indywidualnej wolności miałyby odbywać się w warunkach demokratycznego państwa prawa, które gwarantowałyby swoim obywatelom dochodzenie do swoich praw (Wolność. Bezpieczeństwo. Rozwój 2004: 67; Szczepański 2014: 198; Wójcik, 2008: 187).

W programie wyborczym UW z 2000 roku zapisano:

Unia Wolności odrzuca lewicowy i prawicowy etatyzm, nadmierne uzależnienie obywateli od państwa, w wolności widzimy źródło ludzkiej inicjatywy i rozwoju społeczeństwa [...]. Nadmiar funkcji państwa nie sprzyja jasności reguł działania, osłabia obywatelską kontrolę nad państwem i ułatwia korupcję. Unia Wolności była i jest główną siłą polityczną, opowiadającą się za rozszerzeniem sfery wolności w oparciu o jasne reguły prawne. (Deklaracja programowa V kongresu Unii Wolności 2000)

Przywołany cytat, dotyczący wolności w wymiarze głównie ekonomicznym, ale i politycznym, przenoszono na refleksje natury ustrojowej, którą za Szczepańskim określić jako liberalizm demokratyczny (Szczepański 2013: 70). Uznawano bowiem idee państwa demokratycznego za podstawową wartość, zaś same procedury demokratyczne i ich znaczenie dla rozwoju społeczeństwa dodatkowo podkreślano.

Skupiając się na warstwie tylko ekonomicznej, należałoby stwierdzić, iż w stosunku do propozycji UD w programie UW „dominowała retoryka liberalna” (Danel 2016). Konkurencyjna gospodarka rynkowa oparta na własności prywatnej, zniesienie monopolu i obniżenie podatków, prywatyzacja i wolność gospodarcza to postulaty, które wyznaczały fundamenty myślenia o ekonomii. Uznano również, że swoboda podejmowania decyzji gospodarczych jest warunkiem istnienia i rozwoju wolnej gospodarki. (*Wolność. Bezpieczeństwo. Rozwój* 2004: 73-75).

W obrębie tak UD, jak i UW trwały spory dotyczące kwestii światopoglądowych. W większości przypadków zwyciężało umiarkowane, by nie rzec umiarkowane konserwatywne podejście. Niemniej warto pamiętać, iż postulaty liberalizacji życia społecznego były w omawianym tu nurcie obecne (Szczepański 2014).

Personalnym, ale i ideowym kontynuatorem Unii Wolności była Partia Demokratyczna — demokraci.pl, która uzyskała mandaty poselskie w 2007 r., jako uczestnik koalicji wyborczej Lewica i Demokraci. W deklaracji *Dokąd dążymy? Kim jesteśmy i do czego zmierzamy* autorzy zwrócili uwagę, iż pierwszym obowiązkiem państwa jest ochrona wolności obywateli, zaś samo państwo powinno być rządzone na podstawie i zgodnie z treścią prawa. W sprawie gospodarki z kolei zadeklarowano, iż własność prywatna jest znaczącym i cennym elementem gospodarki rynkowej. Podkreślano także potrzebę wolności jednostek w wymiarze ekonomicznym:

Państwo musi wspierać swoich obywateli nie zaś ich ograniczać. [...]. Pozwólmy ludziom być przedsiębiorczymi — uwolnijmy energię obywateli, nadając w ten sposób dynamikę polskiej gospodarce. Wolny rynek i zdrowe finanse publiczne to warunek i szansa rozwoju naszego kraju. (*Dokąd dążymy?*)

Elementy wolnorynkowe były jednak równoważone przez postulaty zrównania szans wszystkich obywateli w celu upowszechnienia uczestnictwa obywateli w rozwoju gospodarczym i społecznym. Partia Demokratyczna utożsamiała bowiem wolność jednostki także w sensie wolności od biedy. Z drugiej jednak strony deklarowano, iż najważniejszą drogą wyrównywania szans nie jest wcale aktywność interwencyjna i redystrybucyjna państwa. Partia Demokratyczna opowiadała się za ograniczeniem pomocowo-socjalnych zadań państwa na rzecz aktywnego współdziałania z organizacjami obywatelskimi w celu wykształcenia form aktywizacji ludzi wykluczonym (*Dokąd dążymy?*).

Liberalizm wyborczy Platformy Obywatelskiej

Powstała i przystępująca po raz pierwszy do wyborów parlamentarnych w 2001 roku Platforma Obywatelska RP była ugrupowaniem, które uchodziło za kontynuatora działalności Kongresu Liberalno-Demokratycznego oraz Unii Wolności (Karnowska 2012: 229). Fakt ten miał też swoje odzwierciedlenie w pierwszej deklaracji programowej z 2001 roku. W dokumencie tym zauważalna jest bowiem obecność doktryny liberalnej, szczególnie w kwestiach ekonomicznych, w zakresie zapewnienia wolności jednostkom. Zapisano wówczas postulaty ułatwienia funkcjonowania przedsiębiorcom, ograniczenia dyktatu urzędników, obniżenia podatków (w tym też podatku liniowego) (Program Platformy Obywatelskiej 2001).

Gospodarczy liberalizm towarzyszył PO także w kolejnych latach. W programie z 2007 roku znalazł się szereg zapisów o wolności jednostek, przedsiębiorczości czy wreszcie o własności prywatnej. Jak określano, wolni obywatele mieli być wówczas podstawą działania PO. Za istotny element wolności obywatelskich z kolei uznawano wolność gospodarczą opartą na własności prywatnej (*By żyło się lepiej. Wszystkim. Program Platformy Obywatelskiej RP 2007: 17, 19*). Skupienie się na kwestiach gospodarczych potwierdza również słowo wstępne Donalda Tuska zamieszczone w programie z 2007 roku o znamienym tytule: *Polska zasługuje na cud gospodarczy* (2007).

W pierwszych latach swojego istnienia PO łączyła w programach wątki tak liberalne (gospodarka), jak i konserwatywne (aksjologia) — mowa w tym miejscu o rodzinie, tradycji, itp. (*By żyło się lepiej. Wszystkim. Program Platformy Obywatelskiej RP 2007: 8-9*). Zdecydowane odwołania do doktryny liberalizmu następują z kolei w obszarach dotyczących aktywności gospodarczej. Indywidualna inicjatywa i przedsiębiorczość, prowadzące do bogactwa społecznego, oraz wolny rynek jako wartość sama w sobie, czy też przekonanie o warto-

ści twórczego i aktywnego wysiłku człowieka w procesie gospodarczym są tego przykładem. W programie pada wręcz jasna deklaracja:

Powrót do idei wolności ma być drogą na rozwój kraju, na jego sukces [...] Nie ma innej skutecznej polityki gospodarczej — jak polityka konkurencji, ochrony własności prywatnej i twardego rozprawienia się przez państwo z przyczynami paraliżu przedsiębiorczości. (*By żyło się lepiej. Wszystkim. Program Platformy Obywatelskiej RP 2007: 8-9*)

Podkreśleniem znaczenia idei liberalnych w wymiarze gospodarczym jest również fakt, iż prawo do własności wymienione zostało obok prawa do życia i wolności jako podstawowe prawa człowieka i podstawa ładu prawnego ekonomicznego oraz społecznego. Własność również uznano za warunek wolności obywatelskich (*By żyło się lepiej. Wszystkim. Program Platformy Obywatelskiej RP 2007: 19*).

Dla realizacji postulatu własności i utrwalenia modelu gospodarki wolnorynkowej PO postulowała dokonanie zmiany stosunków własnościowych, w taki sposób, aby jak największa liczba obywateli stała się właścicielami (mieszkań, domów, akcji, udziałów itp.). Własność, jak zakładano, „uczyni Polaków wolnymi i niezależnymi, a jednocześnie pozwoli im na efektywne włączenie się do procesów gospodarczych”, co z kolei miałyby się przełożyć na rozwój klasy średniej (*By żyło się lepiej. Wszystkim. Program Platformy Obywatelskiej RP 2007: 20*).

W latach 2007–2011, czyli w okresie udziału w koalicji rządowej, nastąpiła jednak modyfikacja programowa PO — przesunięcie do politycznego centrum. Słowo wstępne do programu wyborczego z roku 2011, ówczesnego lidera formacji Donalda Tuska, wydaje się jednoznacznie określać charakter zmiany programowej PO:

Od początku Platforma Obywatelska była miejscem spotkania i wspólnej aktywności różnych środowisk politycznych, a także zaprzyjaźnionych stowarzyszeń i organizacji, które podzielając nasze ideały, rozwijały działalność w lokalnych społecznościach, w swoich regionach i gminach. Naszą platformę programową tworzy więc synteza wielorakich stylów i tradycji myślenia o państwie i demokracji. Dlatego pośród nas są dzisiaj zarówno rzecznicy wolności i zmiany, jak też ciągłości i autorytetu, konserwatywni liberałowie i chrześcijańscy demokraci, tradycjoniści i socjaldemokraci. Nie jesteśmy ani z prawicy, ani z lewicy. Jesteśmy partią otwartą dla wszystkich, którym bliskie są ideały obywatelskiego państwa. Takie państwo nie narzuca obywatelowi przekonań, nie poucza i nie wyklucza nikogo. Takie państwo akceptuje złożoność rzeczywistości, odrzuca radykalizm polityczny i przemoc, broni więc tego, co pozostaje nam najbliższe — spotkania wolności i solidarności pod rządami prawa. Staliśmy się „Nowym Centrum”. (Tusk 2011: 9-10)

Oczywiście, zmiana profilu ideowego nie zamknęła PO na idee liberalne, niemniej stały się one jednym z wielu nurtów, nie zaś dominującym segmentem politycznego programu. Platforma stawiała się partią wyborczą, starającą się o poparcie wielu grup wyborców o różnych poglądach politycznych.

Liberalizm kulturowy

Jeszcze inny wymiar wolności znajdował się w koncepcjach politycznych Ruchu Palikota (od października 2013 r. — Twój Ruch). W programach politycznych tego ugrupowania odnaleźć można hasła nawiązujące do wolności światopoglądowej oraz idei państwa świeckiego.

Jednak w dokumencie Twojego Ruchu *Deklaracja i tezy programowe*, wymieniając najważniejsze wartości, autorzy wskazują w pierwszej kolejności na wolność jednostki. Jak argumentują, każdy człowiek ma prawo żyć wedle własnych przekonań i dokonywać samodzielnych wyborów życiowych, o ile tylko nie korzysta ze swej wolności z krzywdą dla innych. Zadaniem państwa jest ochrona wolności obywateli i aktywne działanie na rzecz poszerzania realnych swobód osobistych i obywatelskich. Państwo musi wystrzegać się autorytaryzmu, działań podyktowanych ideologią bądź światopoglądem polityków oraz aspiracji do pouczenia obywateli, jak mają myśleć i jak mają żyć. (*Deklaracja i tezy programowe* 2013: 9).

Uzupełnieniem wolności z kolei miałyby być równość, która oznaczała nie tylko „liberalną równość szans, lecz także, kojarzony z lewicowością równy dostęp do określonych świadczeń” (*Plan zmian 2014–2019. Program Twojego Ruchu* 2014: 2).

W komentowanych tu propozycjach zauważalny jest wątek lewicowych postulatów o charakterze gospodarczym. Nie dziwi zatem, że w wymiarze gospodarczym Ruch Palikota zmierzał raczej ku krytyce idei liberalnych:

Przekonanie, w jakim tkwiły przez ostatnie ćwierćwiecze kolejne polskie rządy — że „niewidzialna ręka rynku” ureguje wszystko, że międzynarodowe korporacje stworzą w Polsce miliony dobrze płatnych miejsc pracy i unowocześnią kraj, że remedium na złe zarządzanie jest prywatyzacja wszystkiego za każde pieniądze, że nie jest potrzebny nam przemysł, że gdy będzie rosnać PKB, to wszyscy będziemy się bogacić, że jedyne, co należy robić w czasie kryzysu, to ciąć koszty, najlepiej po najbiedniejszych, bo ich jest najwięcej — było mylne. Dlatego chcemy, by państwo aktywnie korzystało z dostępnych mu instrumentów polityki ekonomicznej. Nie boimy się interwencjonizmu i nie boimy się inwestycji w publiczne podmioty gospodarcze. Polsce potrzebny jest „skok technologiczny” i długofalowa wizja polityki gospodarczej. Bez aktywnego udziału państwa przełom rozwojowy w gospodarce jest niemożliwy. (*Deklaracja i tezy programowe* 2013: 10)

Powracając jednak do wspomnianych na początku tej części tekstu kwestii światopoglądowych, trzeba stwierdzić, że Twój Ruch stał na pozycji dążenia do poszerzania wolności z tego zakresu. Postulat ten został wyartykułowany w sposób następujący:

Mamy dość tego, że ktoś za nas decyduje, że ktoś nam mówi, jak żyć, jak się kochać, ile mieć dzieci i z kim. Że ubrani na czarno panowie decydują o tym, kto może mieć dzieci, kto ma być pochowany na Wawelu i na kogo głosować w wyborach, a także kto to jest Polak. (*Ruch Poparcia Palikota. Program wyborczy: Nowoczesne Państwo 2011: 1*).

Ponadto idee świeckości państwa przedstawiano zarówno w wymiarze zaprzestania finansowania Kościoła przez środki publiczne, ale także np. poprzez postulat zakazu uczestniczenia osób duchownych w uroczystościach świeckich. Spośród innych postulatów z obszaru liberalizmu kulturowego warto wymienić legalizację związków partnerskich czy też miękkich narkotyków, ale także liberalizację ustawy aborcyjnej, jak również równouprawnienie kobiet i mężczyzn.

Zakończenie

Przedstawione w artykule liberalne partie polityczne wносиły do polskiego parlamentu w ciągu ostatnich blisko 30 lat Trzeciej Rzeczypospolitej właściwy dla siebie koloryt. Zaproponowany poprzez strukturę pracy podział liberalizmu na ekonomiczny, umiarkowany, wyborczy oraz kulturowy oddaje podstawowe rozróżnienie, jakie wystąpiło w ostatnich dekadach. Wszystkie te nurty łączy myślenie w kategoriach wolności jednostki, co stanowi wypełnienie podstawowego kryterium liberalizmu (zgodnie z propozycją Jerzego Szackiego).

Jednocześnie każdy z przedstawionych nurtów umiejscawiał wolność jednostki w innych obszarach społecznego życia. Wśród parlamentarnych partii liberalnych dominowało co prawda poczucie konieczności poszerzenia wolności jednostek w przestrzeni ekonomicznej, jednak każde z ugrupowań na swój sposób określało zakres tej liberalizacji.

Literatura cytowana

- Antoszewski A. 2008. *Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Bartyzel J. 2012. *W gąszczu liberalizmów*. Lublin: Fundacja Servire Veritati.

- Bojarowicz Tomasz. 2013. *Partie i ugrupowania prawicowe w Polsce po 1989 roku*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- By żyło się lepiej. Wszystkim*. Program Platformy Obywatelskiej RP 2007.
- Danel Ł. 2016. *Nurt liberalno-konserwatywny*. [W:] J. Kornaś, R. Lisiakiewicz (red.). *Wybrane współczesne nurty polskiej myśli politycznej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek: 101-161.
- Deklaracja i tezy programowe*. Twój Ruch.eu. 2013.
- Deklaracja programowa Kongresu Liberalno-Demokratycznego z 1991 r.* 2001. [W:] I. Słodkowska (red.). *Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych*. Warszawa: ISP PAN.
- Deklaracja programowa V kongresu Unii Wolności*. 2000.
- Dokąd dążymy? Kim jesteśmy i do czego zmierzamy. Deklaracja ideowa Partii Demokratycznej*. http://demokracyi.pl/o-nas/program__trashed/
- Herbut R. 2002. *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Karnowska D. 2005. *W kierunku liberalizmu. Recepcja idei liberalnych w Polsce w warunkach transformacji ustrojowej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Karnowska D. 2012. *Idea i praktyka demokracji substancjalnej na przykładzie Platformy Obywatelskiej w latach 2001–2010*. [W:] M. Strzelecki (red.). *Między aprobatą a odrzuceniem. Demokracja polska w refleksji i praktyce politycznej XX i XXI wieku*. Olsztyn: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii: 227-240.
- Kucharczyk G. 2009. *Polska myśl polityczna do roku 1939*. Dębogóra: Dębogóra.
- Lew A. 2011. *Ustrój polityczny w polskiej myśli liberalnej po 1989 roku. Próba zarysowania modelu*. [W:] A. Lewandowski, A. Meller, W. Wojdyło (red.). *Ustrój państwa w polskiej myśli politycznej XX–XXI wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK: 401-416.
- Lewandowski A., Tomaszewski P. 2012. *Kwestia bezpieczeństwa zewnętrznego państwa w głównych nurtach polskiej myśli politycznej. Uwagi wstępne* [W:] A. Lewandowski, G. Radomski, P. Tomaszewski (red.). *Bezpieczeństwo zewnętrzne państwa w polskiej myśli politycznej po 1989 roku. Wybór źródeł*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Lucardie P. 2000. *Prophets, Purifiers an Prolocutors. Towards a Theory on the Emergence of New Parties*. *Party Politis* vol 6 no.2.
- Meller A., Radomski G., Wojdyło W. (red.). 2012. *Antologia współczesnej polskiej myśli politycznej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Nyzio A. 2014. *Rządzić znaczy służyć. Historia Unii Demokratycznej (1991–1994)*. Kraków: Wydawnictwo PIT.
- Palska H. 1999. *Badacz społeczny wobec tekstu. Niektóre problemy analizy jakościowej w socjologii i teorii literatury*. [W:] H. Domański, H. Lutyńska, K. Rostocki (red.). *Studia z metodologii badań socjologicznych*. Warszawa: IFiS PAN.

- Plan zmian 2014–2019. Program Twojego Ruchu.* 2014.
- Ponczek E. 2015. *Style i wzorce badań myśli politycznej: od powierzchownej prezentacji do dogłębności i oglądu nomologiczno-eksplanacyjnego.* „Humanities and Social Sciences” vol XX, 22: 117-135.
- Program Celniewski. Polska: ku demokratycznemu kapitalizmowi.* Deklaracja wyborcza przyjęta przez II Krajową Konferencję Kongresu Liberalno-Demokratycznego. 1991. Warszawa.
- Program Platformy Obywatelskiej* 2001.
- Rogaczewska K. 2014. *Kulturowe i aksjologiczne uwarunkowania genezy polskiego liberalizmu.* [W:] E. Krasucki, T. Sikorski, A. Wątor (red.). *Liberalizm nad Wisłą (XIX–XXI wiek). Koncepcje — ludzie — działalność.* Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego Minerwa: 47-68.
- Ruch Poparcia Palikota. Program wyborczy: Nowoczesne Państwo.* 2011.
- Siedziako M. 2010. „*Jesteśmy liberalami*”. *Wokół myśli politycznej Kongresu Liberalno-Demokratycznego.* [W:] Ł. Tomczak (red.). *Polskie ugrupowania liberalne.* Wrocław: Wydawnictwo Marina: 101-119.
- Sokół W. 2003. *Partie polityczne w systemie partyjnym w Polsce w latach 1991–2001,* [W:] W. Sokół, M. Żmigrodzki (red.). *Współczesne partie i systemy partyjne,* Lublin: Wydawnictwo UMCS: 197- 270.
- Stabilizacja i rozwój. Uchwała programowa II Kongresu Krajowego Unii Demokratycznej.* 2001. [W:] I. Słodkowska (red.). *Wybory 1993. Programy partii i ugrupowań politycznych.* Warszawa: ISP PAN.
- Szacki J. 1994. *Liberalizm po komunizmie.* Kraków: Znak.
- Szczepaniak K. 2012. *Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych –refleksje metodologiczne.* „Acta Universitatis Lodziensis. Polia Sociologica” 42: 83-112.
- Szczepański D. 2013. *Unia Wolności. Założenia programowe i działalność (1994–2005).* Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Szczepański D. 2014. *Liberalizm w myśli polityczne Unii Wolności.* [W:] E. Krasucki, T. Sikorski, A. Wątor (red.). *Liberalizm nad Wisłą (XIX–XXI wiek). Koncepcje — ludzie — działalność.* Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego Minerwa: 197-208.
- Tokarczyk R. 2010. *Współczesne doktryny polityczne.* Warszawa: Wolters Kluwer.
- Tomczak Ł. 2010. *Słowo wstępne.* [W:] Ł. Tomczak (red.). *Polskie ugrupowania liberalne.* Wrocław: Wydawnictwo Marina: 7.
- Tusk D. 2007. *Polska zastępuje na cud gospodarczy.* [W:] *By żyło się lepiej. Wszystkim.* Program Platformy Obywatelskiej RP 2007.
- Tusk D. 2011. *Słowo wstępne premiera Donalda Tuska.* [W:] *Następny krok razem.* Program Wyborczy Platformy Obywatelskiej RP 2011.

- Ulotka wyborcza UPR z 1991 r. 2001.* [W:] I. Słodkowska (red.). Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych. Warszawa: ISP PAN.
- Ulotka wyborcza UPR z 1993. 2001.* [W:] Inka Słodkowska (red.). Wybory 1993. Programy partii i ugrupowań politycznych. Warszawa: ISP PAN.
- Winclawska M. 2010. *Unia Wolności. Partia polityczna w okresie transformacji.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wojtasik W. 2010. *Gospodarka w programach politycznych polskich ugrupowań liberalnych.* [W:] Ł. Tomczak (red.). Polskie ugrupowania liberalne. Wrocław: Wydawnictwo Marina: 53-79.
- Wolność. Bezpieczeństwo. Rozwój. Program Unii Wolności.* 2004. [W:] I. Słodkowska (red.). Wybory 1997. Programy partii i ugrupowań politycznych. Warszawa: ISP PAN.
- Wójcik A. 2008. *Mysł polityczna ugrupowań liberalno-demokratycznych.* [W:] E. Maj, A. Wójcik (red.). Mysł polityczna w Polsce. Wybrane nurty ideowe. Lublin: Wydawnictwo UMCS: 183-217.

Arkadiusz Lewandowski

Plurality of Liberalisms. The Parliamentary Liberal Fractions in the Third Polish Republic. An Analysis of Party Programs and their Differences

Abstract

In the paper, the problem of the variety of liberalisms in the Third Polish Republic is discussed. First of all, the objective is to determine the versions and shades of liberalism emerging in the Polish Parliament after 1989 and the characteristic features possibly attributed to them. The paper distinguishes the following types of liberalism: economic, modest, electoral and cultural. Within each of them, some main characteristics are attempted to be shown which are decisive for labeling a political party according to the above presented scheme of the analysis of the political thought. The analysis is accomplished with Szacki's idea of the liberal minimum in mind, as well as with that of the rights and liberty of individuals.

Keywords: liberalism, liberty, individuals, free market, the liberal thought.